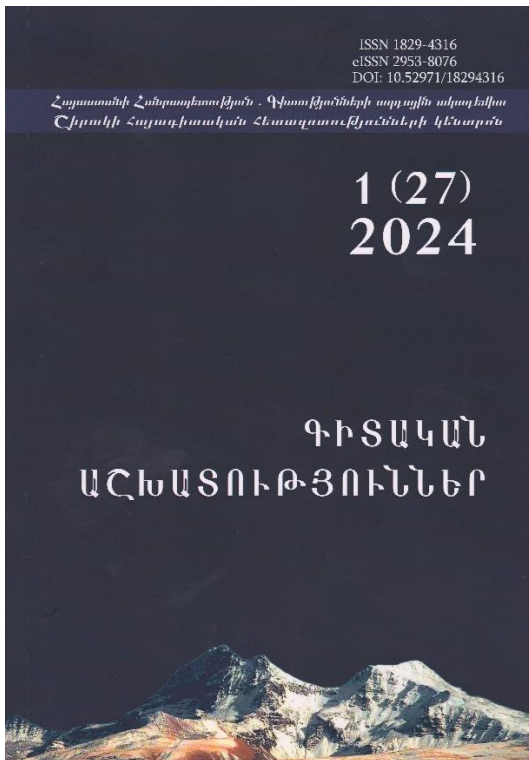

ԳԻՏԱԿԱՆ ԼՐԱՏՈՒ ՀԱՄԱՐ 1 (27) 2024 թ. ԳԻՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒՄՆԵՐ
SCIENTIFIC NEWSLETTER

ՀՀ ԳԱԱ ԾՀՀ ԿԵՆՏՐՈՆԻ 2024 թ. ԳԻՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒՄՆԵՐ

ՀՀ ԳԱԱ ԾՀՀ ԿԵՆՏՐՈՆԻ «ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ»
հոդվածների պարբերական ժողովածու /Հայագիտություն և հասարակական գիտ.:
Գյումրի: Հատոր 1(27): 2024: - 224:
Հիմնադրվել է 1998 թ. ԾՀՀԿ գիտիտրիդի որոշմամբ:
Ընդգրկված է ԿԳՄՄՆ ԲՈԿ-ի ընդունած պարբերականների ցանկում:
ISSN1829-4316, eISSN2953-8076, DOI:10.522971/18294316

2024 թ. հունիսին լույս տեսավ Կենտրոնի «ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ» պարբերականի սույն թվի 1 (27) հատորը՝ բանասիրական գիտությունների դոկտոր Ս.

Հայրապետյանի ընդհանուր խմբագրությամբ, 15 տպամամուլ ծավալով: Հատորում ընդգրկված գիտական 18 աշխատանքները հայագիտության տարբեր ոլորտների ու հասարակական գիտությունների հիմնահարցերի վերաբերող և արդիական հնչեղություն ունեցող ուսումնասիրություններ են՝ հոդվածների, հրապարակումների ու հաղորդումների տեսքով:

Այդպիսին է արևելագետ, պատմ.գիտ. թեկնածու Ռուսլան Ցականյանի «Դրվագ ասորեստանա-խեթական միջպետական հարաբերությունների պատմությունից» ընդարձակ հոդվածը, որ գիտական համակողմանի քննությամբ ներկայացնում է ասորական և իսթական պետությունների միջև այդ հարաբերությունների ծագման քաղաքական և տնտեսական շարժառիթները, շահերի անընդհատ բախումները, հետագա ընթացքը, նորովի քննում և առաջադրում է Ասորեստանի արքայի գահակալման առաջին երեք տարիների ռազմարշավների ժամանակագրությունը:

Նույնքան հետաքրքրությամբ է ընթերցվում կենտրոնի առաջատար գիտաշխատող, պատմ. գիտ. դոկտոր Սարգիս

Պետրոսյանի «Լուլու ցեղերի և Ուազա երկրի բնության շուրջ» հոդվածը, որում հեղինակը, հենվելով սեպագիր արձանագրությունների վերաբերյալ նորագույն հետազոտողների կարծիքների և լեզվաբանական նյութի ստուգաբանական վերլուծությունների վրա, հանգում է վերոնշյալ ցեղանունների նորովի մեկնաբանությունների:

«Տայքը 11-15-րդ դդ.» հոդվածի համահեղինակներին (դոց. դոց. Ա. Ակոպով և Ա. Հայրապետյան) հաջողվել է սկզբնաղբյուրների համադրմամբ և հանգամանակի վերլուծությամբ ներկայացնել այդ ժամանակաշրջանում հարևանների կողմից Տայքի իշխանության կլանման գործընթացը, իրենց ինքնության պահպանման համար պայքարի ձախողման հետևանքով տայցիների հայրենագրկման դրսևորումները, այդ գործընթացում Հայաստանի պատմության պատճառները և ամփոփել Տայքի հայության մի մասի հայրենագրկման և ապագայացման հետևանքով ձևավորված նոր իրականությունը:

ՇՊՀ-ի դոցենտ Ա.Հովհաննիսյանի իր հրատարակմամբ անդրադարձել է խիստ արդիական մի խնդրի, ինչպիսին է ԱՄՆ-ի քաղաքականություն համատեքստում Ջո Բայդենի վարչակազմի ջանքերը իսրայելա-պաղեստինյան արյունոտ հակամարտության լուծման ուղիների փնտրտուքի մեջ: Ա.Միմոնյանի և Տ.Չաքյանի համատեղ հաղորդումը նվիրված է հնագիտական մետաղական նյութերի վերականգնման առանձնահատկություններին և մաքրման մեթոդներին, որոնք գործառվում են ՊԱ և ՊՄՊ ծառայության վերականգնման լաբորատորիայում:

Արժեքավոր աշխատանք է հայերենագիտության բնագավառում «Փավստոս Բուզանդից մինչև այսօր» հոդվածը, որ քննության է առնում Բուզանդի երկրում հանդիպող խոսակցական լեզվի բառապաշարին բնորոշ մի շարք դարձվածաբանական միավորներ, որոնք ինչպես գրաբարում, այնպես էլ մեր օրերում խոսքի

ոճավորման միջոցներ են և իրենց բառիմաստների կենսունակության շնորհիվ, իրենց 17-դարյա հնությամբ, ձևի մասնակի կամ լրիվ փոփոխության ենթարկվելով, գործածական են նաև արդի հայերենում: Հոդվածի շրջանակներում հեղինակները (ԿՊՀ, բան. գիտ. դոկտոր Գ.Խաչատրյան և ՇՊՀ, բան.գիտ.դոկտոր Ս.Հայրապետյան) նաև առաջին անգամ ներկայացնում ու մեկնաբանում են արդի հայերենի ներքին փոխառություններին սերտորեն առնչվող մի իրողության՝ ներքին պատճենումներին վերաբերող իրենց տեսական դրույթը:

Մեր լեզվի բառային մակարդակի տարածմանակյա հայեցակետով քննությամբ բան. գիտ. դոկտոր Լ. Խաչատրյանը (ԵՊՄՀ) իր «Հին հայերենի վերլուծական կառույցների փոխակերպումը համադրական կառուցատիպերի» հոդվածում բացահայտում է հին հայերենի նախդրավոր (առ, ընդ, ի, ըստ) վերլուծական կառույցների վերածումը արդիհայերենյան համադրական բաղադրությունների, որոնցում գրաբարյան նախդիրները ձեռք են բերել ածանցական արժեք: Ըստ հեղինակի այսպիսի ուսումնասիրությունները կարող են բացահայտել լեզվի տարբեր գոյավիճակների տիպաբանական բնութագիրը:

«Տաթև» ԳԿՀ լեզվաբանության բաժնի ղեկավար, բան. գիտ. թեկնածու Հ.Չաքարյանը մեր էջերում շարունակում է առաջարկել նոր ստուգաբանություններ: Այս անգամ իր «Հ-Ե.* (S)U(E)-«կտրել, ծագել» արմատից սերված հայերեն մի քանի բառերի ստուգաբանություն» հոդվածում նա, հակադրվելով հնդեվրոպաբանության մեջ ընդունված կարծիքին, թե հայերենի վսկզբնահնչյունով բառերը բնիկ չեն, բացահայտում է այդպիսի բառերի հայերենում բնիկ ծագման օրինաչափությունը և դրա հիման վրա առաջարկում է նման բառերի նոր ստուգաբանություններ՝ վարսամ, վարսել, վիրապ, վիհ, վախ, վտանգ, վթար, վիատ և այլն:

Մարդկային մեկուսացած հոգու ողբերգության թումանյանական գեղարվեստա-

կանացման («Լոռեցի Սաքոն») հոգեբանագրականագիտական նուրբ վերլուծության հաջողված փորձ է ԳԱԱ գրականության ինստիտուտի ապիրանտ Ա.Զարգարյանի համանուն հոդվածը՝ կառուցված գուգադրական ու հոգեվերլուծական մեթոդների համադրությամբ:

Բառապաշարի մաքրության և այդ նպատակով մասնագիտական, մասնավորապես՝ բժշկական փոխառությունների հայերենացման ցավոտ խնդրի լուծմանն է միտված ԵՊԲՀ հայոց լեզվի ամբիոնի վարիչ Հ.Սուքիասյանի և դոցենտ Հ. Զաքարյանի հոդվածը՝ «Բժշկական եզրույթների հայերենացման անհրաժեշտությունը» խորագրով: Հեղինակները համոզված են դրանից կշահեն հայոց լեզուն, հայախոս հանրությունը, բժշկական կրթական համակարգը և բժշկագիտության ոլորտը: Իսկ այն, որ հայերենի բժշկական բնույթի բառակազմական հարացույցները ռուսերեն և անգլերեն համարժեք հարացույցների համեմատությամբ կատարյալ են (չկան բաց վանդակներ, կադապարից շեղվող ձևեր, անմիօրինակություններ), ապացուցվում են հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն համարժեք բառակազմական հարացույցների գուգադրական օբյեկտիվ ու մանրագնին քննությամբ, որը հեղինակների իրական ներդրումն է:

Նորակազմություններին նվիրված Մ. Ալեքսանյանի հրապարակումը «Անի» պոեմում Հովհ. Շիրազի գործածած նորակազմ բառերի մասին է, որոնց մեծ մասը հեղինակային նորաբանություններ է և մեր լեզվի բառագանձի հարստացման ազնվագարմ աղբյուրներից մեկը: Հեղինակի համոզմամբ դրանք, իրավամբ, գունավորվել է Շիրազի հզոր ու հախուռն խառնվածքի, մտածելակերպի, խոհափիլիսոփայության և անհատականության դրոշմով:

«Կամար, թաղ, խորան, խոյ, վիշապ և այլ հորինվածքային ձևերի և դրանց նախատիպերի համեմատական վերլուծության մի շարք հարցեր» հոդվածի հեղինակների՝ պրոֆեսոր Ա. Գրիգորյանի

(ՃՀՀԱՀ), Ա. Գրիգորյանի և ճարտ. թեկն. Դ. Նահատակյանի (ՇՀՀ կենտրոն) կողմից իրականացվել է ճարտարապետական նախատիպերի ծավալուն համեմատական քննություն, կատարվել են դրանց գեղարվեստական և գեղագիտական մեկնություններ, պատմական Տայք նահանգից նորահայտ նյութերի հավաքագրում ու ճարտարապետական վերլուծություն, նաև հինգ տասնյակից ավելի նկարների տեղադրում հոդվածում: Այս ամենը հոդվածագիրներին բերել է այն աներկբա եզրակացության, որ հայկական ճարտարապետական հորինվածքների նախատիպերը ձևավորվել են Հայկական լեռնաշխարհում, այսինքն՝ տեղական ծագում ունեն և հայ ճարտարապետության անբաժանելի մասերն են:

«Ալաջա պար»-ում նախնադարյան հայոց առասպելաբանությունից եկող սիրերգի մաս դարձած մի քառատողի պատմագագրական հետաքրքիր վերլուծություն է բան. գիտ. թեկնածու Լ. Պետրոսյանի (ՇՀՀ կենտրոն) «Մի պարերգի տեքստի պատմական և ծիսական բաղադրիչների մասին» հոդվածը, ըստ որի՝ սիրերգի առանձին մասերում գործ ունենք ոչ միայն երիտասարդ գույգի սիրային գեղումների հետ, այլ որ դրանցում հիշողություններ կան մեր նախնի մի ցեղի երկտոտեմ կառույցի մասին, և դա հոդվածում հաստատվում է պատմական, ազգագրական, առասպելաբանական նյութերի միջոցով:

Հայ ժողովրդական օրորոցային երգերի արդի դրսևորումների ժանրային, հորինվածքային, կառուցվածքային և արտահայտչական յուրահատկությունների մասին է բան. գիտ. թեկնածուներ Հ. Հարությունյանի և Հ. Մատիկյանի (ՇՀՀ կենտրոն) «Օրորոցային երգերի մի քանի ոճական առանձնահատկությունները Շիրակի արդի բանահյուսության մեջ» հոդվածը, որում դիտարկվել են օրորների շուրջ հինգ տասնյակ տարժամանակյա գրառմամբ, այդ թվում՝ նաև մերօրյա օրորոցայինների բացառիկ նմուշներ, որոնց առանձնահատ-

կույթունների ուսումնասիրման հիման վրա հեղինակները բացահայտել ու արժեքավորել են այդ օրորոցայինների հորինվածքային մեխանիզմները:

«Բանաձևային մտածողությունը Շիրակի մանկական բանահյուսական տեքստերում» հոդվածը նվիրված է մեր երկրամասի մանկական բանահյուսության հարցերին: Նրա հեղինակին՝ գիտաշխատող Բան. գիտ. թեկնածու Հ. Մատիկյանին (ՇՀՀ կենտրոն) հաջողվել է բացահայտել ու արժևորել այդ տեքստերում առկա բանաձևային մտածողության շերտերը, մասնավորապես՝ փաղաքշական խոսքային բանաձևերը: Հեղինակի համոզմամբ՝ տարածաշրջանն ընդհանրապես աչքի է ընկնում խոսքաշինությամբ, այստեղից էլ՝ մանկական բանահյուսական տեքստերում խոսքաշեն կառույցների առատությունը:

ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի ավագ գիտաշխատող, Բան. գիտ. թեկնածու Կ.Բագեյանի հոդվածն ունի «Մասնագիտություն և զբաղմունք ցույց տվող բառերը Շիրակի բարբառային բառարաններում» վերնագիրը: Ելնելով այն իրավացի կարծիքից, որ ավանդական մշակույթը կրողների բացակայության պայմաններում տարաբնույթ բառարանները անցյալ դարաշրջանի մասին հավաստի տեղեկատվության աղբյուր են, հեղինակը, առանձնացնելով բարբառային բառարաններում արհեստի, առևտրի և սպասարկման ոլորտի մասնագիտությունները նշող բառերայինների խմբերը, կազմել է դրանց աղյուսակներ՝ բացահայ-

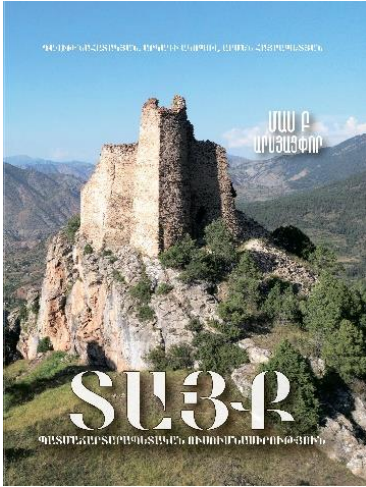
տելով նաև մի քանի արհեստ ու զբաղմունք անվանող բառեր, որոնք ընդգրկված չեն եղել մինչև օրս հայտնի ցուցակներում:

«Լեզվաքաղաքականությունը խորհրդային շրջանում և հայոց լեզվի գործառության հիմնախնդիրները» հոդվածի հեղինակ, ԳԱԱ ՀԱԻ-ի ասպրանտ Լ.Անգելուշը հանգել է այն մտքին, որ հակառակ այն իրողությանը, որ այդ ժամանակաշրջանում ամեն միջոց օգտագործվում էր հանրապետություններում ռուսաց լեզվի դերի էլ ավելի բարձրացման համար, պաշտոնական վիճակագրության վերլուծությունը, նաև ՍՍՀՄ-ում հայերի լեզվական վարքի ազգաբանական-սոցիոլոգիական ուսումնասիրությունները վկայում են իրականում հասարակության մեջ հայոց լեզվի բարձր դերը՝ որպես ազգային ինքնության կարևորագույն բաղադրիչ:

ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի ավագ գիտաշխատող, Բան. գիտ. թեկնածու Ա.Բոյաջյանը և ՇՊՀ աշխատակից Գ.Ավետիսյանն իրենց «ՀՀ սոցիալ-ժողովրդագրական խնդիրները և ազգային ինքնապահպանման հարցերը» հոդվածում վերլուծել են ՀՀ ժողովրդագրական արդի պատկերը, վեր են հանել ազգային ինքնությունը խաթարող ժողովրդագրական հիմնախնդիրները և առաջարկել են հիմնավոր լուծումներ, որոնց շուտափույթ չհաղթահարումը ոչ հեռու սպագայում կհանգեցնի նոր՝ «մահացող ազգ» եզրույթի շրջանառությանը, ասել է թե՛ ժողովրդագրական աղետի:

Ս. ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

«Տ Ա Յ Ք. ՊԱՏՄԱՃԱՐՏԱՐԱՎՊԵՏԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ
Մառ Բ. (Արսյացփոր) Ակոսյով Ա., Նահատակյան Դ., Հայրապետյան Ա.
Գյումրի, ՀՀ ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի հրատ.: 2024.-203 էջ:

Կողեկտիվ այս մենագրությունը նվիրված է Մեծ Հայքի Տայք աշխարհի Արսյացփոր գավառի պատմամշակութային հուշարձաններին: Հեղինակների կողմից ճշգրտվել է բոլոր բնակավայրերի և հուշարձանների տեղագրությունը, տրվել են դրանց հստակ աշխարհագրական կոորդինատները: Աշխատության մեջ անդրադարձ է կատարվել նաև Արսյացփոր գավառի բնակչության էթնոկրոնական նկարագրին: Առանձնահատուկ ուշադրության են արժանացել Արսյացփոր գավառի երբեմնի հայ կաթոլիկական բնակավայրերը: Հեղինակները փաստագրել են Արսյացփոր գավառում առկա բոլոր հուշարձանները՝ եկեղեցիներ, վանքեր, բերդեր, հյուրատներ, աղբյուրներ և այլն, որոնց մի մասը երկրամասի օրվա տերերի կողմից ենթարկվել է անխնա

ոչնչացման, իսկ մյուս մասը գանձախույզների ամենօրյա կործանիչ գործունեության ազդեցության տակ է:
 Գիրքը հրատարակվել է ՀՀ ԿԳՄՄՆ գիտության կոմիտեի ֆինանսավորմամբ 21T-2A292 ծածկագրով ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնում կատարվող «Տայքը IX-XI դարերում (պատմաճարտարապետական ուսումնասիրություն)» գիտական թեմայի շրջանակներում: Այն հասցեագրված է ճարտարապետներին, պատմաբաններին և ընթերցող հանրությանը:

«ՄԵՌՈՂԱԿԱՆ ՁԵՌՆԱՐԿ: ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԲԱՆԱՀՅՈՒՍՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻ ԿԵՆՑԱԳԱՎԱՐՈՒՄԸ ԾԻՐԱԿՈՒՄ»:
Կազմողներ՝ Հ. Մատիկյան, Ա. Մելիքսեթյան, Շ. Նիկողոսյան, Գ. Թումասյան,
ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն, 2024: 120 էջ:

խոսքում կիրառելով բարբառը ստեղծում են անմիջական մթնոլորտ:

Մույն ձեռնարկի կազմողները, ուսումնասիրելով մանկապարտեզներում դասավանդվող բանահյուսական ժանրերն ու տեսակները, կիրառման ոլորտը, դասավանդման մեթոդները, ժողովրդական տոներն ու տոնական մշակույթը, ավանդական խաղերն ու ծեսերը, փաստում են, որ յուրաքանչյուրը նպաստում է մանկապարտեզ հաճախող երեխայի գեղագիտական ընդհանուր դաստիարակությանը, պատկերավոր մտածողությանը, աշխարհայացքի ու հոգեկերտվածքի ճիշտ ձևավորմանը, խթանում է նրանց երևակայությունը, նպաստում է խոսքի ու հաղորդակցման մշակույթի զարգացմանը: Երեխաները խաղի, հեքիաթի, հանելուկի, ազգային ծեսի միջոցով ուղղակիորեն հաղորդակից են դառնում ավանդված ազգային արժեքներին, երբեմն իրենց ստեղծում են անմիջական մթնոլորտ:

Բանահյուսական նյութը մանկապարտեզներում ու նախակրթարաններում շահեկանորեն մատուցվում է արվեստի տարբեր ձևերի համադրությամբ: Լավագույն վկայություն են մանկապարտեզներում ներկայացվող գրական հիմքով բեմականացումները կամ բանահյուսական որևէ ժանրի բեմականացումը սաների միջոցով (հանելուկ, առակ, հեքիաթ): Երեխաները անմիջականորեն դառնում են բանահյուսական նյութի կրող և կիրառող: Այսօրինակ բեմականացումները շատ վառ տպավորություն են գտնում նրանց երևակայության մեջ, նախնական պատկերացումներում:

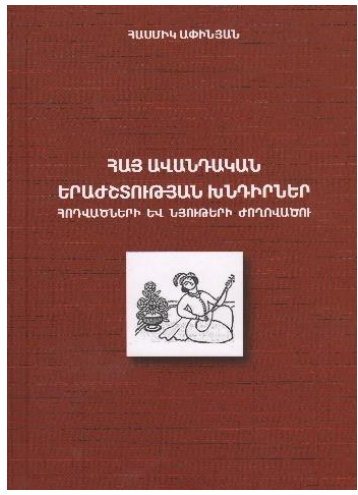
Այս մեթոդական ձեռնարկով հեղինակները փորձել են ստեղծել բանահյուսական մոդուլ՝ մանկապարտեզի սաներին ծանոթացնելով հայ բանահյուսության լավագույն նմուշներին: Առաջին գլխում ներկայացվել են բանահյուսական այն ժանրերը, որոնք ուսումնական նյութ են դարձել Շիրակի մանկապարտեզներում թե՛ առօրյա պարապմունքների և թե՛ միջոցառումների ժամանակ: Երկրորդ գլխում որոշակիորեն ի մի են բերվել բանահյուսական այն նյութերը, որոնք առնչվում են Շիրակի տարածաշրջանի բանավոր մշակույթին: Այս մասում տեղ են գտել անվանի բանագետ Ս. Հարությունյանի գրառած հանելուկները, որոնք առնչվում են Շիրակ աշխարհին, նաև՝ ցայսօր էլ շրջանառվող բանահյուսական այն միավորները, որոնք տպագրվել են ուսումնամեթոդական տարբեր ձեռնարկներում:

Հեղինակների գրառած բանահյուսական նմուշները կարող են օգտակար լինել տարբեր միջավայրերի (գրական, գեղարվեստական և այլն) համար:

Ձեռնարկը նախատեսված է մանկապարտեզների և մանկանոց զարգացման կենտրոնների համար: Աշխատանքը կարող է հետաքրքրել նաև բանագետներին, ազգագրագետներին, հոգեբաններին. մշակութաբաններին:

Մենագրությունը տպագրվում է ՀՀ ԿԳՄՍՆ ԲԿԳԿ ֆինանսավորմամբ՝ 22YR-6B030 ծածկագրով ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնում իրականացվող գիտական թեմայի շրջանակում:

«ՀԱՅ ԱՎԱՆԴԱԿԱՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ»
(Հասմիկ ԱՓԻՆՅԱՆԻ գիտական հոդվածների ու զեկուցումների ժողովածու)
 Կազմից՝ ՀՀ ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի ավագ գիտաշխատող Հասմիկ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ
 Երևան: ԵԳԵԱ հրատարակչություն: 2024: 168 էջ:

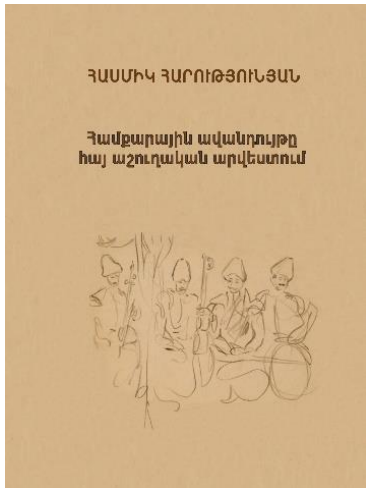

ՀՀ ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնը 2024 թ. հրատարակել է էթնոերաժշտագետ, ավագ գիտաշխատող, երջանկահիշատակ Հասմիկ Պարույրի Ափինյանի գիտական հոդվածների և զեկուցումների զեկուցումների ժողովածուն (Երևան, ԵԳԵԱ հրատ., կազմող՝ արվ. թեկնածու Հ. Հարությունյան, խմբագիր՝ բան. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ս. Հայրապետյան): Այստեղ ընդգրկված են հեղինակի 1994-2007 թթ. վերաբերող գիտական հրապարակումները: Ժողովածուն բաղկացած է երկու բաժնից: Առաջինում տեղ է գտել 7 հոդված՝ նվիրված Շիրակի ժողովրդական երաժշտական ստեղծագործություններին /հատկապես օրորոցային երգերին/, հայ աշուղական արվեստի արդի հիմնախնդիրներին և այդ համատեքստում՝ աշուղ Իգիթի կյանքին ու ստեղծագործական ժառանգությանը: Ժողովածուի երկրորդ բաժնում զետեղված են շուրջ 12 գիտա-

Ժողովների հիմնադրություններն ու նյութերը՝ նվիրված հայ ավանդական երաժշտությանը, Շիրակի բանահյուսության ժանրերին, նվագարանային արվեստին: Խմբագրման արդյունքում այդ նյութերը համալրվել են ռուսերեն և անգլերեն ամփոփումներով:

Ժողովածուն հասցեագրված է հայագետներին և հայ ավանդական երաժշտության խնդիրներով հետաքրքրվողներին:

«ՀԱՄՔԱՐԱՑԻՆ ԱՎԱՆԴՈՒՅԹԸ ՀԱՅ ԱՇՈՒՂԱԿԱՆ ԱՐՎԵՍՏՈՒՄ»
ՀՀ ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի ավագ գիտաշխատող,
արվեստագիտության թեկնածու, դոցենտ Հասմիկ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ
Մասնագիտական խմբ.՝ արվեստագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր Լ. ԵՐՆՋԱԿՅԱՆ
Երևան, ԵԳԵԱ հրատ.: 2024: 168 էջ:

Լույս է տեսել ՀՀ ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի ավագ գիտաշխատող, արվեստագիտության թեկնածու, դոցենտ Հասմիկ Հարությունյանի հեղինակած «Համքարային ավանդույթը հայ աշուղական արվեստում» մենագրությունը /Երևան, ԵԳԵԱ հրատ., մասնագիտական խմբագիր՝ արվեստագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր Լ. Երնջակյան/:

Աշխատությունը նվիրված է հայ աշուղական արվեստում համքարային ավանդույթի կազմավորման պատմական նախադրյալների, դրանց պատմամշակութային հիմքերը միջնադարյան գուսանական արվեստում դիտարկելու և հայ միջնադարյան աշխարհիկ պրոֆեսիոնալ արվեստում կարևորագույն գործառույթների դրսևորումներին: Այստեղ արծարծված են հայ աշուղական կենտրոնների /Կ.Պոլիս, Թիֆլիս, Ջուղա, Նոր Ջուղա, Աստրախան, Ալեքսանդրապոլ/ ձևավորման նախադրյալներին, նշանավոր աշուղների երաժշտական ժառանգության արժեքավորմանը վերաբերող հիմնախնդիրներ, որոնց պատմաքննական ուսումնասիրությունը հաստատում է, որ մերձավորարևելյան ավանդույթի չափորոշիչների համատեքստում ստեղծված այդ ժառանգության մեջ ակներև են հայ ժողովրդական երգի և միջնադարյան տաղերգության խորքային ակունքները, ազգային ինքնության հատկանիշները:

Մենագրությունը հասցեագրված է հայ աշուղական արվեստի պատմության խնդիրներով զբաղվող մասնագետներին և հայ միջնադարյան մշակույթի հարցերով հետաքրքրվողներին:

«ՕՐՈՐՈՑԱՅԻՆ ԵՐԳԵՐԸ ՇԻՐԱԿԻ ԱՎԱՆԴԱԿԱՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐՈՒՄ»

Հասմիկ ՄԱՏԻԿՅԱՆ, Հասմիկ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ:

խմբ.՝ քանասիրական գիտությունների դոկտոր Ս.ՀԱՅՐԱՎԵՏՅԱՆ Երևան, «ԱԻԿԱ-Արմենիա» հրատարակչություն: 2024: 96 էջ:

Լույս է տեսել ՀՀ ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի գիտաշխատող Հասմիկ Մատիկյանի և ավագ գիտաշխատող Հասմիկ Հարությունյանի հեղինակած «Օրորոցային երգերը Շիրակի ավանդական երաժշտության արդի դրսևորումներում» մենագրությունը./Երևան, «ԱԻԿԱ-Արմենիա» հրատ., խմբագիր՝ քան. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ս. Հայրավետյան/:

Մենագրությունը նվիրված է հայ ժողովրդական օրորոցային երգերի արդի դրսևորումներին, դրանց ժանրային, հորինվածքային, կառուցվածքային և արտահայտչական յուրահատկություններին: Ուսումնասիրությունը հիմնականում տարվել է Շիրակի ժողովրդական երգերի արդի դրսևորումներում կենսաձևերի և ստեղծագործական մեխանիզմների բացահայտման և արժևորման տեսանկյունից: Շիրակում գրառված ժողովրդական օրորոցային երգերի արդի նմուշների հորինվածքային բնորոշիչների ու առանձնահատկությունների ուսումնասիրության հիման վրա, բացահայտվել ու արժեքավորվել են ժողովրդական ստեղծագործության արդի հորինվածքային մեխանիզմները:

Գիրքը հասցեագրված է մասնագետներին և հայ ժողովրդական ստեղծագործության խնդիրներով հետաքրքրվողներին:

«ՇԻՐԱԿԻ ՏՂԱԲԵՐՔ ԵՎ ՄԱՆԿԱՏԱԾՈՒԹՅՈՒՆ»

ՀՀ ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի գիտաշխատող, քանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ Հասմիկ ՄԱՏԻԿՅԱՆ

ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոն: Գյումրի: «Էդդորադո» հրատ.: 2024: -222 էջ:

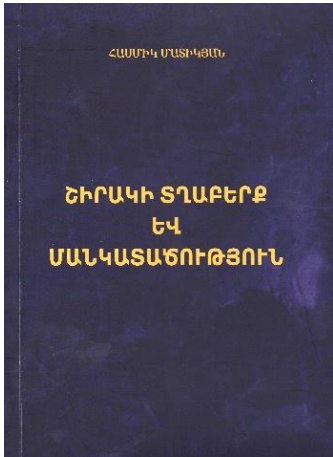
2024թ. ՇՀՀ կենտրոնի հրատարակությունների շարքը համարեց կենտրոնի գիտաշխատող քան.գիտ.թեկնածու, դոցենտ Հասմիկ Մատիկյանի «Շիրակի տղաբերք և մանկատաճություն» մենագրությունը (գլխ. խմբագիր՝ քան. գիտ. դոկտոր., պրոֆեսոր Ս. Հայրավետյան):

Սույն մենագրությունը Շիրակի պատմագրական մարզի մանկական բանահյուսական ժառանգության ուսումնասիրությունն է՝ ազգագրական այլ շրջանների համեմատական նյութերով: Գրքում ներկայացվում է Շիրակի ազգագրական և բանահյուսական պատկերը մանկանոցի առնչությամբ: Թեմայի ընտրությամբ հեղինակը ցանկացել է լրացնել այն բացը, որն առկա է նմանօրինակ ուսումնասիրությունների մեջ: Ուսումնասիրությունը կատարվել է միջգիտակարգային (բանահյուսություն, գրականություն, լեզվաբանություն, ազգագրություն) մոտեցմամբ: Աշխատանքը կարևորվում է նաև բանասացների վերլուծություններով, մեկնաբանություններով: Մետաֆոլկլորը հիշյալ աշխատանքի

տանքի կորիզն է:

2. Մատիկյանը ուսումնասիրել է հղի կնոջը հասցեագրված բնութագրականները, ժողովրդական հավատալիքներն ու բանավոր պատումները, ինչպես նաև ցանկության այն բանաձևերը, որոնց հասցեատերը տղոցկանն է: Առանձնահատուկ տեղ է հատկացվել նաև տատմոր՝ որպես ծննդկանին ու նորածնին հոգ տանողի գործառնությունների ներկայացմանը: Ժանրային առումով քննվել է նշյալ թեմատիկային առնչվող հեքիաթանյութ: Ուսումնասիրության տիրույթում են եղել ինչպես տեղական, այնպես էլ դրսեկ ծեսերը, սովորույթները, որոնք թափանցել են շիրակյան մշակույթ:

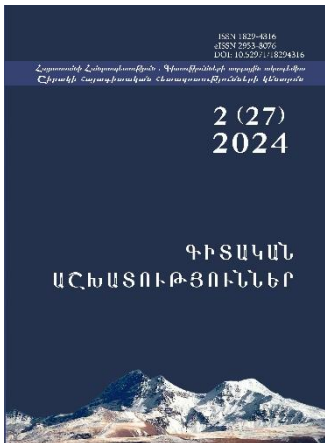
Մանկախնամ երգերից ուսումնասիրվել են ավանդական օրորները, քառասունքահանին և կնունքին վերաբերող ազգագրական և բանահյուսական նյութեր, ինչպես նաև լոգանքի ու ատամահատիկի տեքստեր: Ուսումնասիրության առանցքում են եղել նաև մանկախաղաց երգերը՝ հաշվերգի տեքստով, բառ-հանելուկով և շուտասելուկով:

Մենագրությունը նվիրված է Շիրակի մանկական բանահյուսության արդի և ավանդական դրսևորումներին մեծահասակների և երեխաների միջավայրերում: Հավաքված բանահյուսական նյութը, քաղված թե՛ արխիվային աղբյուրներից, թե՛ բանահավաքչական աշխատանքներից, նպաստել է հետազոտության խորքային զուգադրական վերլուծությանը: Նախատեսված է բանագետների, ազգագրագետների, բանասերների, մշակութաբանների և ընթերցող լայն շրջանակների համար:

Մենագրությունը տպագրվում է ՀՀ ԿԳՄՍՆ ԲԿԳԿ ֆինանսավորմամբ՝ 22YR-6B030 ծածկագրով կենտրոնում իրականացվող գիտական թեմայի շրջանակում:

ՀՀ ԳԱՎ ԾՀՀ ԿԵՆՏՐՈՆԻ «ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ»

հոդվածների պարբերական ժողովածու /Հայագիտություն և հասարակական գիտ.:
 Գյումրի: Հատոր 2(27): 2024: - 230 էջ: Հիմնադրվել է 1998 թ.՝ ԾՀՀԿ գիտխորհրդի որոշմամբ: Ընդգրկված է ԿԳՄՍՆ ԲՈԿ-ի ընդունած պարբերականների ցանկում:
 ISSN1829-4316 eISSN2953-8076
 DOI:10.522971/18294316-2024.27.2

Կենտրոնի 2024 թ.-ի վերջին հրատարակումը «Գիտական աշխատություններ» պարբերական ժողովածուի 27-րդ հատորի 2 պրակի լույս ընծայումն էր դեկտեմբերի կեսերին: Այն ներառում է գիտական տասնվեց ուսումնասիրություններ (երեքը՝ անգլերենով)՝ նվիրված գերազանցապես հայոց պատմության, հայ բանասիրության, բանագիտության, ազգագրության խնդիրներին և ունի բավականին ծավալուն «Գիտական լրատու» 2024թ.-ին կենտրոնի գիտական, կազմակերպչական և հրատարակչական գործունեության հակիրճ տեղեկատվությամբ: Նախատեսված է հայագետների և ընթերցողների լայն շրջանակի համար:

ՀՀ ԳԱԱ ԾՀՀ ԿԵՆՏՐՈՆԻ 2024 թ. ԳԻՏԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐ

«ԵՐԻՏԱՍԱՐԳ ՀՆԱԳԵՏՆԵՐԻ 2-ՐԴ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԱՄԱՌԱՅԻՆ ԳՊՐՈՑ» - 2024

«Ջրածորի բրոնզ-երկաթիդարյան հնավայրի ուսումնասիրություն» - 2

ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի նախաձեռնությամբ և Հայագիտական ուսումնասիրությունները ֆինանսավորող համահայկական հիմնադրամի ֆինանսավորմամբ հուլիսի 1-7-ը Ջրածորի հնավայրում իր աշխատանքներն սկսեց «Երիտասարդ հնագետների 2-րդ միջազգային ամառային դպրոցը», որին մասնակցեցին Երևանի, Վանաձորի, Շիրակի և Վրաստանի Սամցխե-Ջավախեթիի համալսարանների պատմության բաժնի ուսանողները: Առաջին չորս օրերի ընթացքում ուսանողները մասնակցեցին հնավայրի պեղումներին և լսեցին հնամարդաբան Հ. Սիմոնյանի դասախոսությունը հնամարդաբանական հետազոտությունների մեթոդաբանության վերաբերյալ:

Ամառային դպրոցի ընթացքում ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի փորձարարական հնագիտության լաբորատորիայի գիտաշխատող Իվան Մեմյանը ներկայացրեց օբսիդիանի մշակման քարեդարյան տեխնոլոգիաները: Ուսանողները փորձարկեցին ռետուշավորման, ցլեպման և այլ գործողություններ, պատրաստեցին նաև օբսիդիանից գործիքներ: Դաշտային աշխատանքների ընթացքում ստացած գիտելիքները ամրապնդվեցին Գյումրու պատմական միջուկի և «Կուսայրի» պատմամշակութային արգելոց-թանգարան ճանաչողական այցերով: Հինգերորդ օրը ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի փորձարարական հնագիտության լաբորատորիայի գիտաշխատող Ի.Մեմյանը ներկայացրեց բրոնզիդարյան սպառազինության վերակազմված որոշ նմուշներ՝ պարսատիկ, նիզակ և սակր: Ուսանող մասնակիցները հետազոտեցին բրոնզիդարյան սպառազինության օգտագործման տեխնիկան և կատարեցին պարսատիկով փորձնական քարանետումներ:

Ուսանողները լսեցին պատմ. գիտ. թեկնածու Բ. Վարդանյանի (ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոն) դասախոսությունը Հայաստանի բրոնզի դարի վերաբերյալ, ապա Ի. Մեմյանը փորձարկեց Մերձավոր Արևելքում տարածված երկփող երաժշտական գործիք՝ ավլոս, որից հետո նաև ներկայացրեց բրոնզի ձուլման տեխնոլոգիան և ուսանողների մասնակցությամբ պատրաստեց Լճաշենի դամբանադաշտից գտնված ուշբրոնզիդարյան նետաւաք: Վեցերորդ և յոթերորդ օրերին դպրոցին աշխատանքներին մասնակից ուսանողները շարունակեցին Ջրածորի ամրոցում բացված տուֆաշեն մոնումենտալ կառույցի պեղումները: Ակնկալվում է, որ «Երիտասարդ հնագետների միջազգային ամառային դպրոցը» կդառնա հայ-վրացական գիտամշակութային համագործակցության յուրօրինակ հարթակ: Ամառային դպրոցի աշխատանքները լայնորեն լուսաբանվեցին հայաստանյան և օտարերկրյա լրատվամիջոցների կողմից:

ԵՐԻՏԱՍԱՐԳ ԾԱՐՏԱՐԱԿԵՏՈՒԹՅՈՒՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱՄԱՌԱՅԻՆ ԳՊՐՈՑ
«Շիրակի ճարտարապետությունը հնագույն շրջանից մեր օրերը»

ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի նախաձեռնությամբ և Հայագիտական ուսումնասիրությունները ֆինանսավորող համահայկական հիմնադրամի ֆինանսավորմամբ հուլիսի 15-21-ը Գյումրիում անցկացվեց «Շիրակի ճարտարապետությունը հնագույն շրջանից մեր օրերը» խորագրով ամառային դպրոց: Շիրակի մարզի օրինակով իրականացվեց Հայկական ճարտարապետության պատմության ամփոփ ծրագիր, որի նպատակն էր մասնակիցներին սովորեցնել տեսնել, հասկանալ, վերլուծել ու ներկայացնել մարզի պատմաճարտարապետական ժառանգությունը:

Առաջին, երրորդ և հինգերորդ օրերին կազմակերպվեցին լսարանային դասընթացներ: Անդրադարձան ճարտարապետության զարգացման փուլերին, ճարտարապետության նշանակությանը հայկական մշակույթի պատմության մեջ, հնագույն հուշարձաններին և դրանց առանձնահատկություններին Հայկական լեռնաշխարհում: Լսարանային երկրորդ հանդիպման ժամանակ քննարկման առարկա դարձան Հայաստանի վաղ և զարգացած միջնադարի ճարտարապետության նվաճումները: Շեշտը դրվեց Անի-Շիրակի հայկական ճարտարապետական դպրոցի լուսաբանման վրա: Լսարանային վերջին օրը սկսվեց Հայաստանի ուշ միջնադարի ճարտարապե-

տական նվաճումների ներկայացմամբ: Հաջորդիվ՝ Կումայրի-Ալեքսանդրապոլ-Լենինական-Գյումրու XIX դ.-ից մինչև մեր օրերի քաղաքաշինական, պաշտպանական, հոգևոր, հասարակական, բնակելի և այլ բնույթի ճարտարապետական կառույցների ներկայացման վրա:

Ճարտարապետական ամառային դպրոցի երկրորդ, չորրորդ և վեցերորդ օրերին կազմակերպվեցին դաշտային գործնական աշխատանքներ: Տեսական գիտելիքներն ամրապնդելու նպատակով դպրոցի մասնակիցներն այցելեցին Հոռոմի, Մպանդարյանի և Բենիամինի հնավայրեր, Մարմաշենի վանական համալիր, Արթիկի Ս. Գևորգ և Ս. Աստվածածին եկեղեցիներ, Հառիճի վանական համալիր, Գուսանագյուղի դղյակ-ամրոց, Երերույքի տաճար, Ալեքսանդրապոլի «Սև Բերդ», «Պայտաձև ամրոց», Գյումրու Ս. Ամենափրկիչ և Ս. Աստվածածին եկեղեցիներ, պաշտամունքային ու հասարակական նշանակության այլ կառույցներ:

Աշխատանքային վերջին օրն անցկացվեց մրցույթ՝ «Վարպետի նշանների հայտնաբերում» խորագրով, որից հետո դպրոցի մասնակիցներին շնորհվեցին հավաստագրեր, նաև առաջարկվեց էլեկտրոնային հարթակում թողնել կարծիքներ՝ հետագայում Դպրոցի աշխատանքներն առավել արդյունավետ տեսնելու ցանկությամբ:

«ԱԶԳԱԳՐԱԿԱՆ-ԲԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐ»
Հանրապետական 4-րդ գիտաժողով
նվիրված Լենինականի անվանակոչության 100-ամյակին

Օգոստոսի 16-ին Շիրակի հայագիտական հետազատությունների կենտրոնի գրադարան-ընթերցարանում անցկացվեց «Ազգագրական-բանագիտական ընթերցումներ» հանրապետական 4-րդ գիտաժողովը, որը նվիրված էր Լենինականի անվանակոչության 100-ամյակին: Գիտաժողովին մասնակցեցին ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի, Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի, Սարդարապատի հերոսամարտի հուշահամալիր. Հայոց ազգագրության և ազատագրական պայքարի պատմության ազգային թանգարանի, «Կոմայրի պատմամշակութային արգելոց-թանգարանի, Երևան քաղաքի պատմության թանգարանի և Հովի. Շարամբեյանի անվ. ժողովրդական արվեստների թանգարանի 12 գիտաշխատողներ:

Զեկուցումներից երեքը նվիրված էին Լենինականին. Կ. Բազեյանը (ՇՀՀԿ) ներկայացրեց քաղաքում 1920-1940 թթ. կանանց նոր մասնագիտություններն ու հանրային արտադրության մեջ նրանց մասնակցության խնդիրները, Ա. Բոյաջյանը (ՇՀՀԿ)՝ քաղաքի բնակչության թվի 1924-2024 թթ. շարժվածությունը, Հ. Հարությունյանը (ՇՀՀԿ)՝ Լենինականի քաղաքային ժողովրդական երգը երաժշտագետ Հ. Ափինյանի գրառումներում: Հ. Գալստյանի (ՀԱԻ) զեկուցումը նվիրված էր Շիրակի ջրանցքի կառուցման գործընթացին՝ հիմնված արխիվային և դաշտային նյութերի համեմատական քննության վրա, իսկ Գ. Ադանյանի (ՀԱԻ) զեկուցումը՝ Ալեքսանդրապոլի 19-րդ դ.վերջի.-20-րդ դարասկզբի ոսկերիչ-արծաթագործությանը: Հ. Թ. Հարությունյանը (ՀԱԻ) ներկայացրեց Կոխած պանրի՝ որպես հայոց ավանդական պանրատեսակի պատրաստման, պահպանման ու կիրառման առանձնահատկությունները շիրակցիների կենսապահովման մշակույթում: Ազգագրական բնույթի վերջին զեկուցումը Ա. Ազարյանի (ՀԱԻ) «Լուսատուների միջոցով եղանակի վրդական հնարները հայոց մեջ» թեմային էր վերաբերում: Ի. Ավագյանը (ՇՀՀԿ, «Կոմայրի» ՊԱԹ) ներկայացրեց Կ. Դուրգարյանի «Տասնհինգ տարի դժոխքի ոլորտներով. 1941-1956 թթ.» հուշապատումը, որի ձեռագիրը պահվում է «Կոմայրի» արգելոց-թանգարանում:

Զեկուցումների մյուս խումբը ազգագրական-թանգարանագիտական բնույթ ուներ և նվիրված էր թանգարանային տարբեր հավաքածուների ազգագրական, մշակութաբանական և արվեստաբանական մեկնաբանմանը: Դրանց թվում էին Մ. Ավետիսյանի (ԵԶԹ) «Երևանի հախճապակու գործարանի կին արվեստագետները», Ս. Պողոսյանի

(ՀԱԹ) «Կնոջ կերպարը հայկական գեղարվեստական գործվածքի պատկերագրության մեջ», Կ. Ասատրյանի (ՀԱԹ) «Ծխախոտատուփը որպես ընձա և սոցիալական ցուցիչ», Ա. Մախատրյանի (ԺԱԹ) «Նշանախշը հայկական ժողովրդական արվեստում» թեմայով զեկուցումները: Գիտաժողովում կարդացված զեկուցումները կիրատարակվեն առանձին ժողովածուի ձևով՝ էլեկտրոնային տարբերակով:

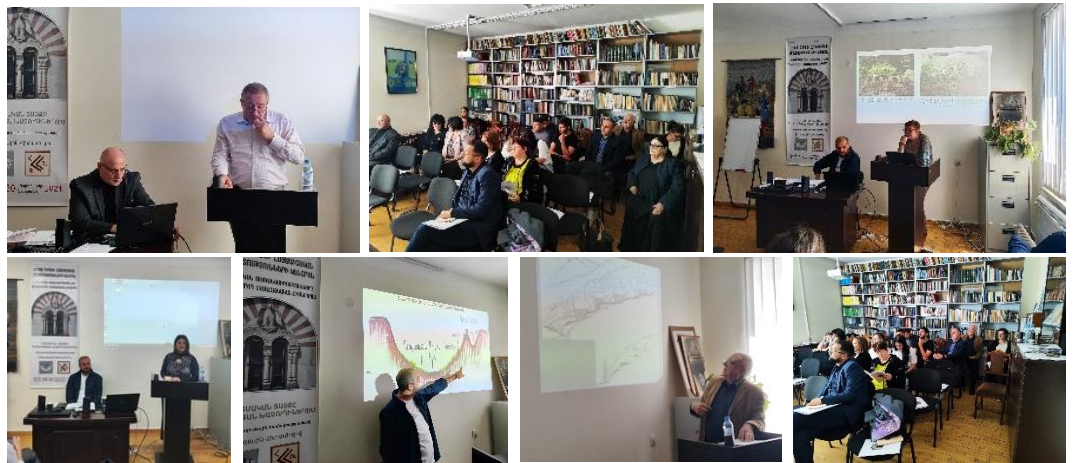
«ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՏԱՅՔԸ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԽԱՉՈՒՂԻՆԵՐՈՒՄ (պատմամշակութային համադրություններ)»

միջազգային գիտաժողով. 28-30 սեպտեմբերի 2024.

Գյումրի՝ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն

Կազմակերպչի՝ ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի հրավերով գիտաժողովին մասնակցում էին բազմաթիվ գիտնականներ ոչ միայն Հայաստանից, այլ նաև արտերկրից (ՌԴ, Հունաստան, Իտալիա): Գիտաժողովը նվիրված էր պատմական Մեծ Հայքի Տայք աշխարհի, ինչպես նաև հարակից շրջանների պատմության և մշակույթի տարբեր հիմնախնդիրների և կնճռոտ հարցերի լուսաբանմանը:

Այսօր Տայքյան պատմամշակութային ժառանգությունը ոչ միայն յուրացման, այլ նաև մասամբ ոչնչացման և մշակութային ցեղասպանության լրջագույն վտանգի տակ է: Եթե վրացական կողմը, դավանաբանական պատկանելությամբ պայմանավորված, Տայքի քաղկեդոնական հուշարձանները ներկայացնում է որպես վրացական՝ իսպառ բացառելով հայկական երբեմնի ներկայությունը Տայքում, ապա առաքելական և կաթոլիկ հայկական հուշարձանները ենթարկվում են գանձախույզների կողմից բարբարոսական ոչնչացման: Այս իրավիճակում խիստ կարևոր է գիտական համակողմանի ուսումնասիրություններով նոր շունչ տալ հայկական այս երկրամասի պատմամշակութային ժառանգության ուսումնասիրությանը՝ արժանի պատասխան տալով պատմության կեղծարարության փորձերին:

Գիտաժողովում ընթերցված զեկուցումները գերազանցապես նվիրված էին Հայաստանի հյուսիսային շրջանների ազգագրական խնդիրներին, հին ու նոր պատմության մի շարք հիմնահարցերին, հնագիտական նոր հետազոտությունների հանրայնացմանը, մեր երկրի հյուսիսի ժողովրդական ճարտարապետության գանձերին:

«Պատմական Տայքը պատմության խաչուղիներում (պատմամշակութային համադրություններ)» խորագրով միջազգային գիտաժողովին ներկայացված զեկուցումների գերակշիռ մասը խմբագրական խորհրդի երաշխավորությամբ գիտական հոդվածների տեսքով հանձնվեց ընթերցողների դատին՝ որպես գիտաժողովի նյութերի ժողովածու՝ 21 հոդվածներով, որոնք վերաբերում են Տայքի և հարակից շրջանների պատմության, հնագիտության, ազգագրության, ճարտարապետության և արվեստի տարբեր կնճռոտ հիմնահարցերի:

Ս. ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ